

MUNKÁSOK ÉS HÁZIASSZONYOK – NŐK A VIKTORIÁNUS ANGLIÁBAN

VRAUKÓ TAMÁS¹

A MUNKÁSNŐK

A viktoriánus Anglia társadalmában bekövetkező változások befolyásolták a mai, modern világunkra jellemző gazdasági, szociológiai, oktatási, kulturális, művészeti és irodalmi folyamatokat is. Az ipari társadalomban felbukkanó jelenségeket, problémákat egyrészt ekkor kezdték el tudományos igénnyel is tanulmányozni, s a szegénység, a túlszűfolt városok, a prostitúció, az egészségügy és az oktatás helyzete, a munkanélküliség irodalmi szövegek központi témájává váltak. Tömegesen bukkantak fel nők az ipari munkásság soraiban, ez megindította a nő társadalmi helyzetének szociológiai és politikai szempontú tanulmányozását is.

Amikor a dolgozó nők és a nőmozgalmak kapcsolatáról beszélünk, el kell döntenünk, hogy a feminizmus vagy a munka szociológiai oldaláról közelítjük-e meg a kérdést. A munka oldaláról kiindulva az ipari forradalom kezdetén a munkeroőpiacra és a termelési viszonyokban bekövetkező gyökeres változásokat látunk, amelyek megteremtették annak a feltételeit, hogy a női munkaerő gazdasági tényezővé váljon. Craig R. Littler *Work in Traditional and Modern Societies (A munka régi és modern társadalmakban)* című tankönyvében a munka modern fogalmát úgy határozza meg, hogy a munka *átalakító* (transzformációs), ellentétben a korábbi időkkel, amikor az emberek az általuk lakott területeken csak úgy „megtalálták” a javukat (LITTLER, 1989). A munka modern fogalmának értelmezésében nem tekinthetünk el annak *szereződéses* jellegétől, azaz attól, hogy meghatározott tevékenységet végzünk meghatározott bérért meghatározott időtartamban. Martine Segaler a *Historical Anthropology of the Western Family (A nyugati családtípus történeti antropológiája)* című könyvében a nők és a férfiak közötti munkamegosztást a következőkben írja le:

„Bizonyos feladatok végrehajtásának szimbolikus jelentősége van. Némely feladatot nagyobb tisztelet övez, és több hatalom kötődik hozzá. A primitív társadalmak háromnegyedében az asszonyok őrlik a magvakat, hordják a vizet, készítik a ruhákat, edényeket, szőnek, és gyűjtik a gyümölcsöt. Mindezt az otthonuk közelében tehetik, anélkül, hogy magukra hagynák a gyermeket.

A legtöbb társadalomban a férfiak ügyelnek a jószágra, vadásznak, halásznak, vágják a fát, termelik ki az érceket, készítenek hangszereket,

¹ Miskolci Egyetem, Modern Filológiai Intézet, egyetemi docens

építik fel az otthonokat stb. Ezen tevékenységek némelyike bizonyos fizikai erőt feltételez, és némelyiket az otthontól távol kell végezni, míg mások nem követelik meg az erő kifejtését vagy az otthontól való eltávolodást. Az aratáshoz azonban testi erőre van szükség, és némely társadalmakban nők és férfiak egyaránt végzik.” (SEGALEN, 1986: 202–203)²

A szerző utal arra, hogy a választóvonalat a szorosan vett háztartási és a mezőgazdasági termelőmunka között nem könnyű meghúzni. Az idézett könyv azt is kiemeli, hogy a nők kisegítő munkát is végeznek: a boltosok vagy kézművesek felesége segít férjének az ügyfelek kiszolgálásában. Esetenként – például a férj halála után – a feleség folytatta az ipart. Ezeket a tevékenységeket a társadalom természetesen tartotta, a céhek azonban mégsem támogatták a nők szakképzését. Amint azt Miriam Brody a Mary Wollstonecraft által írott *Vindication of the Rights of Women* (*A nők jogainak védelmében*) című, 1792-ben megjelent művének mai kiadásához írt előszavában megállapítja, a korabeli ipari vállalkozások, a céhek szemében a nőket mindig elérhető, olcsó munkaerőbázisnak tekintették (BRODY, 1985). A nemeknek a munkaerőpiacon – és a társadalom sok más területén – megkülönböztetését különböző „ideológiákkal” is alátámasztották. A gyengébb nem és az erősebb nem sztereotípiája csak egy volt ezek közül. Herbert Spencer erre alapozta a férfi és a nő eltérő evolúciójáról szóló magyarázatát. Azt állította, hogy a nő evolúciója több ponton is megrekedt, ami indokolja, hogy a nőket alacsonyabb rendűnek tekintsék a férfiaknál. Segalen megvilágításában mindez tágabb kontextusba kerül:

„Nincs olyan társadalom, amelyben a férfiak és nők szabadon megválaszthatják, milyen feladatokat vállalnak magukra. Azok a munkák, amelyeknek a hatalom, irányítás, döntéshozatal a részét képezi, és nem igényelnek nagyobb fizikai erőfeszítést, a férfiakéi. Az ipari és természeti társadalmakra egyaránt jellemző, hogy a férfiak ellenzik a nők részvételét ilyen tevékenységekben, ugyanakkor viszolyognak attól, hogy ők maguk női munkákat végezzenek. Ezt tapasztaljuk Kínában, az izraeli kibucokban, és a mi saját iparosodott társadalmainkban szintén, még ha a nők kivívtak is némi hozzáférést a férfimunka világához.” (SEGALEN, 1986: 203)

A női munkások az angol munkaerőpiacon vélhetően hamarabb bukkantak fel, mint azt gondoljuk. Már a 18. század végén sok nő dolgozott a textilgyárakban nyomorúságos körülmények között, bérük kevesebb volt, mint a férfiak bérének a fele. A nők helyzetét nehezítette, hogy nem voltak érdekképviseleti és érdekvédelmi szervezeteik, és az alapvető iskoláztatást is nélkülözniük kellett.

² Az angol nyelvű forrásokból származó idézetek a szerző fordításai.

A viktoriánus korra jellemző nőtipusok közül kettő többnyire a munkásosztályból került ki: a prostituált és a munkáslány. Mindkettő társadalmi problémát jelentett. Ámbár a prostituált a társadalom hivatalos álláspontja szerint nem létezett, ugyanakkor orvosi felügyelet alá tartozott: bevezették a kötelező orvosi ellenőrzést, fertőzésgyanús esetben elzárásra ítélték vagy dologházba küldték. A hivatalos szerveknek a nők teljesen kiszolgáltatottak voltak, az eszlő kórházakban pedig kísérleti alanyoknak tekintették őket. A kor komoly tudományos szaklapjaiban értekeztek arról, hogy beteg és egészséges embereket ugyanazokban a dologházakban elszállásolni nem helyes.

A korszak második nőtipusát a gyári munkáslányok alkotják. Bérük legtöbbször nem volt elégséges az önnfenntartáshoz, így ők részben prostitúcióval egészítették ki jövedelmüket. Ez azt jelentette, hogy egy vagy több középosztálybeli úriember kitartottjává váltak. A kor úrilányai és a jólnevelt középosztálybeli hajadonok semmiféle szexuális felvilágosításban, oktatásban nem részesültek, gyakran a szülők által megszervezett érdekházasságokba kényszerítették őket, a szexualitást sokszor bűnnek tartották, aminek a gyermeknemzésen kívül nincs helye az ember életében. Ennek okán a férjek a munkáslányok helyzetét használták ki.

A nők társadalmi érdekérvényesítése lassan haladt előre, s a 19. században megalakult első szakszervezeteket férfiak igazgatták. A munkásnőknek az I. világháború előtti időkig nem is lehetett saját szakszervezetük.

A KÖZÉPPOSZTÁLYBELI ÉS AZ ÉRTELMISÉGI NŐK

A középosztályba tartozó nők sem részesültek formális oktatásban. Olvasni, írni, alapfokon számolni természetesen megtanultak, a társaságbeli viselkedést, a férjek karrierjének előmozdításának fortélyait estélyeken és más eseményeken sajátították el. Szakmát vagy hivatást, amely a megélhetésüket biztosította volna, szervezett oktatási keretek között nem tanulhattak. Mivel a viktoriánus Anglia a középosztály számára viszonylagos jólétet nyújtott, társadalmi események sokaságát látogathatták az emberek, s ez minden bizonyosan ösztönözte a női irodalmi és társadalmi mozgalom szerveződését. A hivatalos iskoláztatáson alapuló megélhetési lehetőség hiányában azonban a nők társadalmi státuszának a javulását egyetlen lehetőség szolgálta: a férjhezmenés. Ebben a kontextusban alakult ki a vizsgált korszak harmadik nőtipusa, a vénlány. Ha egy nő valamilyen okból kifolyólag nem tudott férjhez menni, gyakorta egy rokon háztartásában helyezkedett el, például nevelőnőként. Ez természetesen nem kizárólagosan angol jelenség: a 19. századi magyar irodalomban is előfordul a jellegzetesen középeurópai, részben latinból, részben németből átvett kifejezés, a *gubernánt tánti*, azaz a (gyermekeket és a háztartást) kormányzó nagynéni. Ha egy nő nem talált férjet magának, kudarcként élte meg, kilátástalan helyzetként értelmezte. Ebből a szituációból csak kevesen találtak kiutat. Kivételes pályafutása volt Mary Kingsley-nek, aki híres utazó és felfedező lett, vagy Octavia Hillnek, akinek, legtöbb kortársnőjéhez hasonlóan, nem volt magas iskolázottsága, ám roppant méretű és

olvasmányos életműve hagyott hátra. A lakás- és iskolaügy területén egyaránt úttörő volt, és egyik alapítója az épített és természeti környezet megóvását végző National Trustnak. Kereste mindazok társaságát, akik a szegények életének jobbá tételéért, az egész brit társadalom fejlődéséért tevékenykedtek. Az általa betöltött állásokat is a szociális és társadalmi ügyek javára fordította, ahogyan egy 1943-as életrajzírója lejegyezte:

„Lady Ducie, akihez rajztanárnőként ajánlották be, olyannyira érdeklődni kezdett a lakásügyek iránt, hogy a Wigmore Streeten megvásárolta a nagyon rossz hírű Barrett’s Court nevű lakótömböt, és Octaviától megtanulta, hogyan kell igazgatni a létesítményt. Miss Sterling [...] a környéken öt ház kivételével mindegyiket megvette, és átadta Octaviának, aki így sohasem volt szükében befektetni való tőkének.”
(BELL, 1943: 116–117)

A feminista és szüfrazsett mozgalmak csak később alakultak ki, de támaszkodhatunk a fentiekhez hasonló kezdeményezésekre. Mary Wollstonecraftnak könyvét a 18. század végén a szabadgondolkodók lelkesedése fogadta, és nem csak nőtársaitól kapott elismerő szavakat. Wollstonecraft egyébként nem támogatta, hogy az írónők a viktoriánus korra jellemző nőies finomsággal és érzékenységgel közeledjenek a nemek közötti különbségekhez. Éppen ellenkezőleg: úgy vélte, hogy a nők helyzetének javításához meg kell tanulniuk úgy érvelni, mint azt a tudós férfiak teszik írásaikban. Ashley Tauchert Wollstonecraftról írott könyvében idézi Mary Jacobus egyik 1989-es írását, amelyben Jacobus szerint Wollstonecraft „inkább józan eszt, mint érzékenységet” (TAUCHERT, 2002: 58) követel a nők számára. Wollstonecraft igyekezett az általa a férfiakra jellemzőnek tartott, tárgyilagos, racionális stílusban írni.

Könyve után fél évszázaddal tűntek fel olyan női szerzők, mint a férfialnéven – George Eliot – alkotó Mary Ann Evans és a Brontë-nővérek, akik a közvélemény figyelmét szépirodalmi művek révén hívták föl a nők problémáira. Eliot, aki tehető családból származott, utazott a világban, találkozott szabadgondolkodókkal és művészekkel, már másképpen kezdte tapasztalni és értelmezni a nemek közötti egyenlőtlenségeket. George Eliot és a Brontë-nővérek nevén kívül azonban feledésbe merültek azok a női szerzők, akik a gyorsan polgárosodó Angliában az ún. hagyományos, szórakoztató női regényeket írták, holott a regénypiacot a női szerzők uralták. Charlotte Mary Yonge, Marie Corelli és Mary Ward csak néhány szerző abban a kötetben, amelyet N. D. Thomson szerkesztett a viktoriánus irodalomról. Azt, hogy ezeknek a szerzőknek nagy többsége miért merülhetett feledésbe, Thomson így magyarázza:

„A Viktória-korabeli női szerzők regényei valóságos olvasztótégelyei az ideológiai konfliktusoknak, a női természet és szerepek felfedezésére irányuló törekvéseknek, mesteri párbeszédnek, azaz csupa olyasminek, amiket Bahtyin a regény műfaji lényegéhez sorol. Azon-

ban korábban és ma is hajlamosak vagyunk a viktoriánus írónők regényeit vagy radikálisnak, vagy konzervatívnak elkönyvelni.” (THOMSON, 2008: 4)

A női írók munkái abból a szempontból fontosak, hogy a társadalmat más szemszögből láttatták, mint a férfi írók, és irodalmi alkotásokon keresztül hívták fel a figyelmet a nők helyzetére és problémáira. Olvasótáborukra kifejtett hatásuk sem mellékes, hiszen azt, hogy a középosztálybeli nők egyre jobban érdeklődtek társadalmi helyzetük és a nemek közötti egyenlőtlenség iránt, s mutattak fel egyre több önállóság és függetlenség iránti igényt, nem utolsósorban olvasmányélményeik váltották ki.

Az iskolázottsághoz, a válás jogához és a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséhez vezető út tematizálódott az irodalmi alkotásokban, és a nők számára íródott, a politikai harc vállalására felszólító könyvek, kiáltványok és röpiratok központi témájává vált. A politikai harc célja a választójog, mint a politika befolyásolásának nyilvánvaló eszköze volt. Ezért a szavazójog megszerzését tüzték ki célul, és egyenlőséget követeltek a munkában és a társadalmi életben. A különböző női politikai csoportok azonban egymástól eltérő nézeteket képviseltek, de két nagyobb argumentációs vonal köré szerveződtek. A feminista mozgalom egyik iránya a hangsúlyt a két nem közötti különbségekre helyezte, és olyan megoldásokat keresett, amelyekben a nők nőiségük alapján és a női mivoltuk hangsúlyozásával tudnak társadalmi és politikai változásokat elérni. A szüfrazsettek és radikális feministák olyan társadalmi reformokat akartak, amelyek minden tekintetben egyenlővé teszik a nemeket. A vitákban a munkásnők és a középosztálybeli nők eltávolodtak egymástól. Ennek oka az volt, hogy a középosztálybeli nők kevésbé voltak radikálisok ahhoz, hogy egyetértsenek azzal, hogy a munkásnőknek is biztosítsák ugyanazokat a jogokat, mint nekik. Az általános középosztálybeli felfogás szerint kerülendő volt minden olyan változás, amely az alsóbb osztályok családszerkezetét érintette, mert ez hosszú távon mélyebb társadalmi nyugtalansághoz vezethetett volna. Ez abban gyökerezett, hogy a Nagy Francia Forradalom emléke az angolok emlékezetében még élénken élt a viktoriánus kor elején, amikor pedig halványulni kezdett, akkor az 1848–49-es európai forradalmi hullám ismét abba az irányba terelte őket, hogy elkerüljék a társadalmi nyugtalanság lehetséges kiváltó okait. A dolgozó nők sem bizonyultak fogékonyak a középosztálybeli nők elképzelései és problémái iránt. A reformokat pragmatikus szemszögből figyelték, és csak azokkal a dolgokkal foglalkoztak, amelyek azonnal és közvetlenül érintették élet- és munkakörülményeiket, mint például a bérek és a munkaidő. A középosztálybeli nők arra bátorították munkásosztálybeli nőket, hogy használjanak fogamzásgátlót, és így csökkentsék a szülések számát. A munkásnők azonban tapasztalati alapon közelítették meg a kérdést, és a születésszabályozást nem tekintették társadalmi problémának. Tíz vagy több terhesség természetes része volt életüknek, nem voltak erős főntartásaik az abortusszal kapcsolatban. A középosztálybeli nők arra is próbálták ösztönözni a dolgozó nőket, hogy magasabb fokú higiénés viszonyokat teremtsenek otthonaikban.

A feministák és szüfrazettek ezzel szemben meg akarták nyerni a dolgozó nők támogatását a választójogért folyó harcban. A munkásnők reakciója kiábrándító volt: „Nem ehetjük meg a szavazójogot és a férjeink sem fognak többet keresni, ha mi elmehetünk szavazni.” (ALBERTI, 1989) A dolgozó nők a képzés és az iskoláztatás hiánya miatt nem ismerték még fel a választójog szélesebb összefüggéseit és hosszú távú előnyeit a társadalmi haladás terén.

Más súlyos társadalmi kérdésekben is erősen eltért a dolgozó és a középosztálybeli nők véleménye. A feministák gyakorta sürgették a dolgozó nőket, hogy küldjék gyermekeiket iskolába a megfelelő műveltség megszerzése érdekében. A dolgozó nők azonban azzal érveltek, hogy az iskola kötelező, de nem ingyenes. A dolgozó nők csak 1906-ban, vagyis a férfi szakszervezetek megjelenése után évtizedekkel tudták megteremteni első saját szakszervezetüket. Az I. világháború éve alatt a női munkaerő értékesebbé vált. A munkásnők szervezettebbek lettek, osztályöntudatuk nőtt. Az első női sztrájk 1918-ban történt. Egy évvel később a nők kivívták annak a jogát, hogy bejussanak a parlamentbe.

IRODALOM

ALBERTI 1989

ALBERTI, Johanna: *Beyond Suffrage*. Macmillan, London, 1989.

ANDERSON 1992

ANDERSON, Michael: Approaches to the History of the Western Family 1500–1914. In: CLARKSON, L. A. (ed.): *Studies in Economic and Social Progress*. Macmillan, London, 1992.

BELL 1943

BELL, Moberly E.: *Octavia Hill. A biography*. Constable & Co., London, 1943.

BRODY 1985

BRODY, Miriam: Foreword. In: *Mary Wollstonecraft: Vindication of the Rights of Women*. Penguin Books, London, 1985.

LITTLER 1989

LITTLER, R. Craig (ed.): *The Experience of Work*. Gower, Aldershot, 1989.

SEGALEN 1986

SEGALEN, Martine: *Historical Anthropology of the Western Family*. Cambridge University Press, 1986.

TAUCHERT 2002

TAUCHERT, Ashley: *Mary Wollstonecraft and the Accent of the Feminine*. Palgrave, Basingstoke, 2002.

THOMSON 2008

THOMSON, Nicola Diane: Responding to the woman questions: rereading the noncanonical Victorian women novelists. In: THOMSON, N. D. (ed.): *Victorian*

Women Writers and the Woman Question. Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

WOLLSTONECRAFT 1985

WOLLSTONECRAFT, Mary: *Vindication of the Rights of Women*. Penguin Books, London, 1985.